

Konspekt wprowadzający w temat Roku Staszica 1826 – 2026

– pomoc dla nauczyciela

1. Metryka i cel konspektu: Stanisław Staszic jako prekursor nowoczesnej przedsiębiorczości

Niniejszy materiał dydaktyczny stanowi merytoryczne przygotowanie do obchodów **Roku Stanisława Staszica**, ustanowionego na rok 2026 uchwałą Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 26 września 2025 roku. Stanisław Staszic, czołowy myśliciel polskiego Oświecenia, jawi się nam jako postać o zdumiewająco nowoczesnym podejściu do procesów gospodarczych. Choć osadzony w realiach przełomu XVIII i XIX wieku, w pełni zasługuje na miano dziewiętnastowiecznego „startupowca”. Potrafił on bowiem zidentyfikować luki w archaicznym systemie, zaryzykować ogromny kapitał własny dla realizacji idei społecznej i stworzyć innowacyjną strukturę zarządzania, która omijała sztywne bariery feudalne.

Cele lekcji:

- **Wiedza:** Uczeń zna kluczowe fakty dotyczące powstania Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego (1816 r.) oraz potrafi wymienić główne inwestycje przemysłowe zainicjowane przez Staszica (m.in. w Zagłębiu Staropolskim).
- **Umiejętności:** Uczeń analizuje mechanizmy sprytnego obchodzenia barier systemowych (np. ograniczeń stanowych w posiadaniu ziemi) i rozumie zasady ochrony rodzimego rynku poprzez politykę protekcyjną.
- **Postawy:** Kształtowanie odpowiedzialności za wspólnotę, promowanie współpracy oraz dostrzeganie w edukacji głównego czynnika wzrostu innowacyjności.

Zrozumienie sukcesów Staszica wymaga wglądu w fundamenty ideowe, które stanowiły napęd dla jego rewolucyjnych działań w duchu ekonomii klasycznej.

2. Fundamenty ideowe: Fizjokratyzm i rewolucyjna rola własności

Dla Stanisława Staszica głównym punktem odniesienia był **fizjokratyzm** – teoria głosząca, że ziemia jest jedynym źródłem bogactwa, a rolnictwo jedyną formą działalności produkcyjnej. W tym ujęciu ziemia nie była jedynie symbolem statusu, lecz realnym kapitałem. Staszic rozumiał jednak, że sam kapitał to za mało; aby system był efektywny, potrzebny jest „silnik motywacyjny” w postaci prawa własności.

Kluczowe argumenty Staszica przeciwko pańszczyźnie i pracy przymusowej:

- **Własność jako motywator:** Staszic twierdził, że własność przetłumacza przyrodzony wstręt człowieka do pracy. Tylko świadomość pracy „na swoim” czyni człowieka systematycznym i dokładnym.
- **Nieefektywność przymusu:** Opierając się na głębokim humanizmie, Staszic głosił tezę, że „żaden niewolnik nie był i nie będzie się angażował w pracę, która jest źródłem jego niedoli”. Praca wymuszona jest mechanizmem zniewolenia, który uniemożliwia samodoskonalenie i rozwój gospodarczy.
- **Kapitał ziemi:** Ziemia powinna należeć do tych, którzy ją rzeczywiście uprawiają, gdyż to ich nakład pracy bezpośrednio pomnaża bogactwo narodu.

Studium przypadku: Operacja nabycia dóbr hrubieszowskich (1800–1801) Staszic wykazał się niezwykłym sprytem w obejściu ograniczeń stanowych – jako mieszczanin nie mógł posiadać dóbr ziemskich. Wykorzystał więc mechanizm powiernictwa: formalną nabywczynią została jego uczennica, Anna Sapieha z Zamoyskich. Faktycznym inwestorem był jednak Staszic, który wyłożył gigantyczną kwotę 835 414 złotych polskich. Dopiero po dziesięciu latach, gdy bariery prawne osłabły, majątek oficjalnie przeszedł w jego ręce, co stało się fundamentem pod najbardziej innowacyjne przedsięwzięcie epoki.

3. Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie (1816 r.): Pionierska innowacja społeczna

Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie (TRH) było modelowym przykładem pionierskiej inicjatywy społeczno-gospodarczej, uczącej chłopów zarządzania własnym losem i brania odpowiedzialności za wspólnotę.

Struktura i mechanizmy działania:

- **Struktura członkowska:** Kontrakt założycielski objął 329 włościan (gospodarzy). Wprowadzono unikalny system dziedziczenia ziemi: po śmierci członka wracała ona do wspólnoty, aby zostać przekazaną następcy (zwykle synowi), co zapobiegało rozdrobnieniu kapitału.
- **Demokracja i tradycja:** Staszic połączył nowoczesną samorządność z feudalnym autorytetem. Podczas gdy Rada Gospodarcza (6 członków) podlegała rotacji co 2 lata w drodze wyborów przez elektorów, funkcja prezesa pozostała dziedziczna w rodzinie Grotthusów, co zapewniało ciągłość i stabilność organizacji.

Instytucje samopomocowe w ramach TRH:

Instytucja	Cel i wpływ na społeczność
Kasa pożyczkowa (bank)	Oferowała tani kredyt produkcyjny (5% rocznie). Fundament bezpieczeństwa, chroniący członków przed niszczycielską lichwą.
Kasa ubezpieczeniowa	Zapewniała wzajemną pomoc w przypadku klęsk żywiołowych (pożary, gradobicia), realizując zasadę solidaryzmu.
System zdrowotny	Utrzymywanie lekarza, apteki (od 1817 r.) i izby chorych. Najubożsi otrzymywali darmowe leki.
Edukacja	Finansowanie 6 szkół elementarnych oraz system stypendialny dla najzdolniejszej młodzieży.

Analiza „So what?”: Kluczem do przetrwania TRH był całkowity zakaz zaciągania pożyczek na cele konsumpcyjne. Kasa pożyczkowa mogła finansować jedynie inwestycje (zakup inwentarza, budowę murowanych domów). Takie podejście nie tylko uczyło racjonalności ekonomicznej, ale przede wszystkim trwale odcinało chłopów od zależności od lichwiarzy, budując ich niezależność finansową.

4. Architektura polskiego przemysłu: Zagłębie Staropolskie

Staszic, jako inicjator nowoczesnego przemysłu ciężkiego, postrzegał równowagę między rolnictwem a przemysłem jako fundament suwerenności gospodarczej.

Kluczowe inwestycje przemysłowe:

- Koncepcja „ciągłego zakładu fabryk żelaznych na rzece Kamiennej” – spójny łańcuch produkcyjny.
- Modernizacja i budowa hut w **Białogonie, Chlewiskach** oraz **Wierzbniku**.
- **Huta „Józef” w Samsonowie (1817 r.)** – symbol nowoczesności technologicznej ówczesnego Królestwa Polskiego.

Analiza strategiczna: Inwestycje te były elementem przemysłanej polityki protekcyjnej, mającej na celu ograniczenie ujemnego bilansu handlowego. Staszic, wykazując się mądrością historyka myśli ekonomicznej, twierdził, że **całkowicie wolna wymiana handlowa może odbywać się wyłącznie między równymi sobie partnerami**. W dobie dominacji rynków zachodnich, budowa silnego, rodzimego przemysłu pod osłoną państwa była jedynym sposobem na uniknięcie odpływu kapitału i zapewnienie krajowej konkurencyjności.

5. Praca z uczniem: Staszic jako inspiracja dla współczesnych postaw

W pracy dydaktycznej należy łączyć fakty historyczne z nowoczesnymi pojęciami, takimi jak **ekonomia dzielenia się, kapitał ludzki** czy **odpowiedzialność społeczna**. Staszic tworzył nie tylko struktury, ale kompletny ekosystem wiedzy – stypendyści TRH mieli obowiązek po zakończeniu nauk wspierać Towarzystwo radą i pomocą, co stanowiło zwrot z inwestycji w ich wykształcenie dla dobra całej społeczności.

Pytania do dyskusji:

1. „W jaki sposób zasada 'wspólnego ratowania się w nieszczęściach' realizowana w TRH przypomina dzisiejsze modele społecznościowego finansowania i wzajemnych ubezpieczeń?”
2. „Dlaczego inwestycja w kapitał ludzki (edukacja, stypendia) była dla Staszica ważniejsza niż doraźne zyski z majątku i jak realizował on ideę ekosystemu wiedzy poprzez obowiązek wdzięczności stypendystów?”
3. „Jakie cechy charakteru Staszica pozwoliły mu skutecznie omijać bariery feudalne i jak można je odnieść do pokonywania trudności w dzisiejszym świecie przedsiębiorczości?”

Podsumowanie: Trwałość idei Staszica potwierdzają fakty: jeszcze w 1937 roku powiat hrubieszowski był liderem spółdzielczości w Polsce, wyprzedzając inne regiony pod względem liczby i prężności zrzeszeń. Ten „zasiew” współpracy i solidaryzmu przetrwał ponad sto lat, udowadniając, że innowacyjne podejście do spraw społecznych przynosi wymierne efekty pokoleniowe.